

Sabiha Sertel (1895-1968)

Sabiha Sertel (öncesinde Nazmi, sonrasında Zekeriya) 1895'te Selanik'te doğar. Dedesinin ismi Derviş Ali'dir. Babası Derviş Alizade İsmail Nazmi Efendi Selanik Gümrüğü'nde başkatiptir. Annesi Atiye Hanım'dır. Sabiha Nazmi altı kardeşin (Fatma, Hidayet, Neşet, Celal, Mecdi, Sabiha) en küçüğüdür.

Sabiha Sertel'in mensubiyeti Dönme'dir. Ailesi kuvvetle muhtemel Sabetaycıların Kapanî grubuna yakındır. Ancak Sabiha Sertel Dönme kimliğine karşı mesafelidir. Bu mesafe üç örnek olay üzerinden takip edilebilir. Bunların ilki 1915'te eşi Mehmet Zekeriya ile gerçekleştirdiği cemaat dışında ve kendi rızasıyla gerçekleştirdiği evliliğidir. İkincisi Naci Sadullah'a *Yedigün Dergisi* için verdiği röportajdır. Bu röportajda içinde bulunduğu cemaati kastederek ve "benim yükselmeme mani olan bu çemberi kırıp, daha geniş bir muhitte nefes almak iştahını duydum" diyerek tavrını ortaya koyar. Üçüncüsü ise *Sebilürreşetçiya Cevap* kitabında Eşref Edip'le arasında geçen bir polemige yanıtıdır. Eşref Edip'in Sabiha Sertel'i "Türk cemiyeti" dışında tarif etmesi üzerine Sabiha Sertel "Ben bu toprağa, babamın, babasının, babasının kanile bağlı değilim; dilim, kültürüm ve kendi şuurum, kendi hissime, kendi gönlümle bağlıyım. Benim milliyetimi sen değil, bu milletin hukukî, içtimaî bir ifadesi olan kanunları tayin eder." diyerek yine kendisini Dönme kimliği dışında konumlandığını ifade eder.

Sabiha Sertel otobiyografisi *Roman Gibi*'de kendisi sekiz yaşındayken babasının annesini şiddetli bir tartışma sonrası boşadığını anlatır. Bu olayı şu şekilde tanımlar: "Annemle babamın ayrılması olayı çocuk ruhumda büyük bir etki yaptı (...) Altı çocuklu bir ananın dövülmesi, kovulması benim çocuk ruhumda baskıya, istibdada karşı büyük bir kin bırakmıştı. Her haksızlığa karşı isyan ediyordum." Dolayısıyla Sabiha Sertel *Büyük Mecmua*'da kadın meselesine yoğunlaşmasını bu yaşadıklarıyla ilişkilendirir.

Sabiha Sertel 1902'de eğitimine başlar. Önce Selanik Rüştüyesi'ne gider. Buradaki üç yıllık eğitiminin ardından, ailedeki diğer çocuklar gibi Terakki Mektebi'ne devam eder. 1908 sonbaharında ise Terakki Mektebi'nin idadisine başlar. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında Terakki Mektebi'nde aldığı özgürlükçü eğitim Sabiha Sertel'in bu dönemde ufkunu açar. Kendisi bu dönemi ilerideki bir röportajda şöyle tanımlar: "Beni okumağa ilk sevk eden hadiselerden biri de yaşadığım devir ve muhitti... Büyük ağabeyim Abdülhamit istibdadına karşı Selanik'teki Genç Türkler teşkilatına dahildi. Onun eve getirdiği gizli eserleri, Namık Kemal'in şiirlerini, Ziya Paşa'nın yazılarını gizli gizli okurdum. Bendeki isyankâr ve ihtilalci ruhun ilk nüveleri bu devre aittir." Dönemin Selanik'inde kadınlar üniversite eğitimi alamadıkları için Sabiha Sertel ve arkadaşları "Tefeyyüz Cemiyeti" isminde bir örgütlenme kurarlar. Bu örgüte üye olanlar aynı

zamanda bir aadat da vermekle yükümlüdürler. Toplanan bu aadatlarla eğitimlerini sürdürmeye çalışırlar. Yıldız Sertel annesini anlattığı kitabında bu oluşumu şu şekilde tanımlar: “Avrupa’da tahsil görmüş dönme bilim adamlarından, Selanik’te yaşayan bir İtalyan felsefeciden, Hukuk Fakültesi profesörlerinden, özel dersler almaya başladılar: Hukuk, felsefe, mantık, sosyoloji, iktisat gibi dersler görüyorlardı.” Sabiha Sertel’in kendisi ise Tefeyyüz Cemiyeti’ndeki bütün amacını “bir meslek sahibi olmak” şeklinde tanımlar.

Sabiha Sertel’in erken dönem yaşantısına bakıldığında kişiliğini belirleyenlerin doğduğu ve ilk gençliğini geçirdiği Selanik, içinde yaşadığı aile ve burada babasının annesini boşaması üzerine yaşadığı travma, dönemin Selanik’inde Dönme çevresinin eğitime önem vermesiyle de ilişkili aldığı iyi eğitim, yine Dönme bir ailede ve çevrede bulunmanın verdiği yaşama dair perspektif genişliği ve bir meslek sahibi olma ideali, o tarihte Selanik’te aktif olan İttihat ve Terakki Cemiyeti’yle organik bağı bulunan ağabeyi Celal Deriş vasıtasıyla örgütle kurduğu dolaylı temas olduğu söylenebilir.

Bir süre sonra ise aynı entelektüel çevrede bulunan Mehmet Zekeriya ile birbirlerinden haberdar olurlar. Bunda Mehmet Zekeriya’nın *Yeni Felsefe Mecmuası*’nda yazdığı II. Meşrutiyet sonrasında kadınlara da gelenekle hesaplaşım özgürlükçü bir toplumsal yaşam öneren yazılarının payı vardır. Bu ilk temas ileride evlenmelerinin önünü açan gelişmelerden biridir.

Sabiha Sertel 1919’da eşi Zekeriya Sertel ve kızı Sevim ile ABD’ye gider. Bu gidişi mümkün kılan burs Halide Edip aracılığıyla sağlanır. Charles Richard Crane Halide Edip ve eşi Adnan Adıvar’ın yakın dostudur. Crane, Adıvarlardan ABD’de eğitim masrafları kendisi tarafından ödenmek üzere isim önermelerini ister. Halide Edip de Sertellerin isimlerini verince ABD’deki eğitimin önü açılır. Sabiha Sertel ABD’de önce Bernard Kolej’de dil eğitimi alır. Akabinde ise Columbia Üniversitesi’ndeki Sosyal İş Okulu’nu bitirerek Türkiye’nin üniversitede eğitimini tamamlamış ilk sosyal hizmet uzmanı olur. Columbia’da aldığı eğitim pratik sahadaki faaliyetleri önemseyen bir ekolü temsil eder. Bu nedenle ABD’deki Anadolu’dan göçen Türkiyeli işçileri örgütleyen ve onların sorunlarına çözüm aramayı amaç edinen Türk Teavün Cemiyeti’nin kurucularından olur. Hatta bu cemiyetin *Birlik* isminde bir yayın organı bile bulunmaktadır.

Sabiha Sertel *Büyük Mecmua* yazılarında kadın meselesine yoğunlaşır. Ama bunun yanında sosyal adalet duygusunu ihtiva eden yazılarıyla da karşılaşmak mümkündür. Dolayısıyla bu dönemde kaleme aldığı kimi yazılarda “sosyalizm” kavramı söylem olarak bulunur. Ancak bilimsel sosyalizmle tanışması ve artık kendi toplumsal kimliğinin bir parçası olacak Marksizm ABD’de aldığı eğitimin sonucudur.

Sabiha Sertel ABD’de Osmanlı İmparatorluğu’ndan göç eden işçiler arasında saha çalışması yürütürken bir taraftan da Anadolu’da Millî Mücadele sürmektedir. *Sebilürreşetçiyeye Cevap* kitabında da bahsettiği üzere bu dönemde Halide Edip’ten bir mektup alır. Bu mektupta Ankara Hükümeti’nin yürüttüğü Millî Mücadele’nin maddi imkansızlıkları, savaş sırasında yetim kalan çocukların çaresizliği ve destek çağrısı dile getirilir. Hem bu destek çağrısına olumlu bir katkıda bulunmak hem de Osmanlı İmparatorluğu’ndan göç eden işçileri bir araya getirecek bir kitle mobilizasyonu sağlamak için bir yardım kampanyası başlatılır. Özellikle bu işçilerin bulunduğu şehirlerde toplantılar ve kampanyalar düzenlenir. Ankara Hükümeti de bu faaliyeti ciddiye alır ve Fuad Umay’ı ABD’ye gönderir. Fuad Umay’ın ABD’de bulunduğu dönemde Sabiha Sertel ve eşi Zekeriya Sertel, Fuad Umay’a mihmandarlık yaparlar. Bu dönemde yaklaşık 600 bin Amerikan doları toplanır ve Ankara Hükümeti’ne ulaştırılır. Bu rakam, yine yaklaşık olarak Millî Mücadele bütçesinin yüzde 10’u gibi bir rakama tekabül eder.

Sabiha Sertel ABD’de eğitimini tamamlamasının ardından eşi Zekeriya Sertel ve iki kızı Sevim ve Yıldız ile birlikte önce İstanbul’a gelir, akabinde Ankara’ya geçer. Eşi Zekeriya Sertel Matbuat Umum Müdürü olarak işe başlar. Ancak Zekeriya Sertel’in profesyonel gazetecilik yaklaşımı Ankara Hükümeti’nin beklentileriyle denk düşmediği için görevden alınır. Sabiha Sertel ise Fuat Umay’ın beraber çalışma teklifi üzerine Çocuk Esirgeme Kurumu için bir sosyal araştırma projesi hazırlar. Bu araştırma projesi çocukları odağına aldığı kadar savaş nedeniyle yetim ve yersiz yurtsuz kalan on binlerce çocuğun korunmasını, barındırılmasını da kendisine konu edinir. Dahası ülke çapında çocukların eğitimini, okulların sayısını, öğretmen kadrolarını, çalışan kadınların çocuklarını, çocukların sağlık durumlarını, ağır işlerde çalışan, nikahsız doğan çocukları da içeren, çocukları koruyacak kanunları da ve daha başka mevzuları da ele alan kapsamlı bir çalışmadır. Ancak bu proje onaylanmadığı için akamete uğrar. Akabinde Sabiha Sertel ve ailesi İstanbul’a döner.

Sabiha Sertel İstanbul’a döndükten sonra 1 Şubat 1924’te ilk sayısı yayımlanan *Resimli Ay*’da gazetecilik yapmaya başlar. Ancak *Resimli Ay*’da kendisinin yayımladığı yazılar Sabiha Sertel’in ilk yazı tecrübesi değildir. Daha önce *Büyük Mecmua*’da da yazıları yayımlanmıştır. Kendisinin bilinen ilk yazısı ise Sedat Simavi’nin sahibi olduğu *İnci*’deki yazısıdır. Derginin 1 Şubat 1919’da yayımlanan 1’inci sayısında Sabiha Zekeriya imzasıyla yayımlanan yazı “Kadın Müesseselerini Ziyaret: Biçki Yurdu Müessesesi” başlığını taşır.

Sabiha Sertel’in *Resimli Ay* yazılarında, Ankara’da gerçekleştirme fırsatı bulamadığı projenin öznesi olan çocukları ve sorunlarını kendisine konu edindiğine tanık olunur. Dahası toplumsal meseleler de kendisinin bu dönemdeki yazılarında önemli bir yer tutar. Bu, *Büyük Mecmua* yazılarından farklı olarak *Resimli Ay* yazılarının, ABD’de aldığı sosyal hizmet eğitiminin akabinde gündeme gelmesiyle de ilişkilidir. Sabiha Sertel *Resimli Ay* yazılarında toplumu tahayyül edilen gibi değil, olduğu/gördüğü şekliyle ele alır. Üstelik meseleleri okuyucusuna yalnız gördüğü şekliyle aksettirmekle yetinmez. Yazılarında kendi meşrebince çözüm önerileri de ortaya koyar.

Öte yandan Sabiha Sertel Cumhuriyetin ilanı sonrasında yazılarından dolayı mahkemede yargılanan ilk Türk kadın gazeteci olarak anılır. Özellikle bu dönemde *Resimli Ay* ve dönemin *Cumhuriyet* gazetesinde Cumhuriyet ideallerinin ne kadar hayata geçtiği, toplumda nasıl karşılık bulduğu eleştirel kalemine konu olur. Bu tutum da kimi zaman kendisini adliye koridorlarına taşır.

Resimli Ay Şeyh Sait İsyanı’nı bastırmak için çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu’nun geniş bir şekilde yorumlanması sonucu kapatılır. 1925’te Zekeriya Sertel ve Cevat Şakir İstiklal Mahkemesi’nde yargılanırlar ve ceza alırlar. Zekeriya Sertel üç yıl kalebentlik cezasını çekmek için Sinop’a gönderilir. Bu sırada Sabiha Sertel *Resimli Ay*’ı tek başına çıkarmaya başlar ve yayının sorumluluğunu üstlenir. *Resimli Ay* sayfalarında kendisinin ismiyle yer alan yazılar olduğu gibi “Cici Anne” mahlasıyla kaleme aldığı yazılar da bulunur. Bu yazılar aracılığıyla kendisi hem okuyucularıyla organik bir bağ kurar hem de Cumhuriyetin sosyal alana dönük reformlarının yurttaşlar arasında nasıl algılandığı bu sütun üzerinden izlenebilir.

Bir süre sonra *Resimli Ay* kadrosuna Nâzım Hikmet de katılır. Böylece Sabiha Sertel’in yurtdışı macerası da dahil olmak üzere uzun süreli bir birlikteliğin temelleri atılmış olur. Bu dönemde Sabiha Sertel *Resimli Ay*’da yayımlanan “Savulun Geliyorum” başlıklı çevirisi nedeniyle yargılanır. Dava dönem basınında da geniş yankı uyandırır. Ağır ceza mahkemesinin verdiği mahkûmiyet kararı temyizde bozulur.

Resimli Ay’ın 1931’de kapandığı dönemde çok partili yaşam tecrübesi olarak Serbest Cumhuriyet Fırka’nın (SCF)

kuruluşu gündeme gelir. Sabiha Sertel İstanbul belediye meclis üyeliğine bağımsız olarak adaylığını koyar. Kendisi belediye meclis üyesi olarak seçilirse neler yapacağını 1930'da Resimli Ay Matbaası'nda yayımlanan *Şehir Meclisine Namzetliğimi Niçin Koyuyorum?* başlıklı bir programla kamuoyuna duyurur. Bu programın girişinde adaylığını herhangi bir parti için koymadığını, İstanbul nüfusunun çoğunluğunu oluşturan işçiler, şehir sınırları içindeki fakir köylüler, küçük esnaf ve küçük memuru temsil eden halk adına aday olduğunu ifade eder. Program açıklamasında önemseydiği en önemli konu ise hükümetlerin, belediye başkanlarının ve belediye meclislerinin halkın oyuyla seçildiği, devlet otoritesinin üstünde halkın otoritesinin bulunduğudır. Dahası Sabiha Sertel seçimlerin de genel, bir dereceli ve siyasi parti etkilerinden kurtulması gerekliliğini savunur. Programında pratik olarak önerdikleri arasında ise şunlar bulunur: İşçi çocukları için gecelik ve gündüzlük bakım evleri, terk edilmiş çocukların özel bir kurumda korunması, yoksul halk için ucuz yemekhaneler, iş bulma kurumları, çalışan kadın, erkek ve çocuklar için pansiyon, ücretsiz hastaneler, klinikler, doğumhaneler, yaşlı bakım evleri, köylü evleri, yoksul halk için ucuz konut yaptırılması, halk için şikâyet bürosu kurulması gibi.

Sabiha Sertel'in yazı yazması engellendiğinde kendisinin çeviri faaliyeti yürüttüğü görülür. Yaptığı çeviriler hem dünya görüşü hem de entelektüel ilgi alanlarıyla ilişkilidir. 1934'te ABD'deki eğitimi sırasında okuduğu Karl Kautsky'nin *Sınıf Kavgası (Erfurt Programı)* kitabını Türkçeye çevirir. Akabinde 1935'te yine ABD'de eğitimi sırasında karşısına çıkan August Bebel'in *Kadın ve Sosyalizm* kitabını Türkçeye çevirdiği bilinmektedir. 1936'da ise hem V. Adoratski'nin *Diyalektik Materyalizm*'ini hem de V. M. Molotov'un *Yeni Soviet Rusya ve Esas Teşkilât Kanunu* kitabını çevirir. 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasının hemen arifesinde de iki kitap çevirisi yapar. Bu kitaplar adeta iç ve dış politikadaki beklentilerine ilişkin bir durum değerlendirmesi yapmaya yönelik çalışmalardır. Tan Evi'nin Cep Kitapları serisinden Sabiha Sertel'in çevirisini yaptığı bu kitaplar James Bryce'in *Demokrasi Ne Demektir?* ve Leo Markum'un *Cihan Harbinin Kısa Bir Hülâsası* başlıklarını taşımaktadır. Yurtdışında bulunduğu zorunlu sürgün dönemindeyse, 1958'de Friedrich Engels'in *Maymundan İnsana Geçişte Emeğin Rolü'nü* çevirmiştir. Bütün bu çalışmalardan daha önce ise dönemin Çocuk Esirgeme Kurumu ve daha yeni gelişmekte olan çocuk edebiyatı alanına katkı yapmak için çeviriler yaptığına tanık olunur. Bunlar arasında *İsviçreli İkizler* de bulunur.

Sabiha Sertel'in Nisan 1935 ve Ağustos 1935 arasında dönemin *Cumhuriyet* gazetesinde yazıları yayımlanır. Ancak yazılarındaki eleştirel ton nedeniyle bir süre sonra dönemin *Cumhuriyet* yönetimiyle anlaşmazlık yaşar. Bu kez de kendisinin çıkardığı *Resimli Her Şey* yayın hayatına başlar. 28 Eylül 1935'te ilk sayısı yayımlanan derginin haftalık olarak çıkması düşünülür. Ancak dergi dokuz sayı yayımlanabilir. Dergide yine tanıdık isimlerle karşılaşılır: Sabiha Sertel, Zekeriya Sertel ve Nâzım Hikmet bu isimlerin arasındadır. Bu yayın faaliyeti de nihayetlenince Sabiha Sertel 1936'de neredeyse tek başına, yalnızca bir sayı yayımlanabilen *Projektör* dergisini çıkarır. Bu dergi varoluşunu hem kendi dönemindeki diğer yayınlardan farklı bir yere koyarak göstermeye çalışır hem de gerek politikaya gerek sosyal meselelere yaklaşımı doğrudan yayını hazırlayan Sabiha Sertel'den izler taşır. Sabiha Sertel'in *Projektör*'de öne çıkan yazılarından birisi "Mebus Bayanlar Neye Bağırıyorlarsınız? İşçi ve Çalışan Kadınlardan Yol Vergisi İstiyorlar" şeklindedir. Bu yazıda kendisi tavrını şu ifadelerle ortaya koyar: "Kadın cemiyette iki türlü istismar edilir... Bir cinsi olarak, bir de işçi olarak..." Yine aynı yazıda kadın milletvekillerine de şu şekilde seslenir: "Bayan mebuslar: Biz kürsüde sizi, ezilen kadının, çalışan kadının istismar edilen kadının müdafii olarak görmek isterdik.." Bu yayın önce İçişleri Bakanlığı'nın tasarrufuyla toplatılır. Ardından Bakanlar Kurulu'nun kararıyla geçici olarak kapatılır ve bir kez daha çıkamaz.

Sabiha Sertel bir süre sonra *Tan Gazetesi*'nde yazmaya başlar. *Tan*'daki köşesinin ismi *Görüşler*'dir. Kendisinin

gazetede ağırlıklı olarak iç politika, dış politika, toplumsal meseleler üzerine kalem oynattığı görülür. Sabiha Sertel'in idealist yönü bu yayında da öne çıkar. İkinci Dünya Savaşı'nın adımlarının bütün dünyada yoğun bir şekilde hissedildiği dönemde okuyucularını bilgilendirmeyi kendisine vazife edinir. Bir taraftan da tek parti döneminin basın üzerinde denetimini artırması ve dönemin hükümetinin/hükümetlerinin uluslararası siyasetin karmaşık koridorlarında kendisine bir yol bulmaya çalışması gazetelerin yayın faaliyetini de zorlaştırır. Bütün bunların Sabiha Sertel ve Serteller için bir krize dönüştüğü yer 4 Aralık 1945'te gerçekleşen Tan Baskını sonucu gazetenin yağmalanması ve bir daha çıkamayacak hale gelmesidir. Bu olayın ardından açılan davalarda hem Sabiha Sertel hem de Zekeriya Sertel hapis cezaları alırlar.

Sabiha Sertel 1930'ların ortasından itibaren Türkiye Komünist Partisi üyesidir. Tan Baskını sonrası politik atmosfer Sabiha Sertel'i yeniden gazetecilik yapamayacak koşullara sürükler. Bunun üzerine eşi Zekeriya Sertel ile birlikte 1950'de zorunlu sürgünleri başlar. Bu süre boyunca altı ülke (Fransa, Macaristan, Almanya, Çekoslovakya, Bulgaristan, Sovyetler Birliği) değiştirirler. Sabiha Sertel hayatının bu noktasından sonra yurtdışında eski entelektüel üretimine geri dönemez. Ama özellikle Türkiye Komünist Partisi bağlantılı politik faaliyetinin arttığı görülür.

Kendisi yurtdışında Türkiye Komünist Partisi'nin çalışmalarında önemli görevler üstlenir. Bir süre sonra Nâzım Hikmet de yurtdışına çıkar ve Berlin'de karşılaşırlar. Ardından Sabiha Sertel Budapeşte Radyosu'nun Türkçe yayınları bölümü şefi olur. Dahası Budapeşte'deki Türkiye Komünist Partisi grubunun sorumluluğuyla da vazifelendirildiği görülür. 1 Nisan 1958'de yurtdışında Türkiye Komünist Partisi'nin radyosu *Bizim Radyo* ismiyle Leipzig'de kurulur. Sabiha Sertel yayına başlayan bu radyonun başına getirilir. 1962'de parti içindeki politik tartışmaların akabinde radyodaki görevini ve politik sorumluluğunu bırakır. 1962 sonlarında Bakü'ye yerleşir. Burada sağlık problemleri yaşamaya başlar. Bir taraftan da anılarını yazıya dökme üzerine yoğunlaşır. Anılarına dair malzeme bulmak için Sofya'ya gider. 1966'da otobiyografisi olan *Roman Gibi*'yi tamamlar. Bu kitap 1969'da, Sabiha Sertel öldükten bir yıl sonra hem Türkiye'de Ant Yayınları'ndan hem de Bulgaristan'da Narodna Prosveta Yayınları'ndan basılır.

Sabiha Sertel'e 1968'de akciğer kanseri tanısı konur. Eylül 1968'e dek çeşitli sağlık kuruluşlarında tedavi görür. Ancak 2 Eylül 1968'de Bakü'de hayatını kaybeder.

Barış ÇATAL

KAYNAKÇA

ADORATSKİ, V., **Diyalektik Materyalizm, Marksizm Leninizmin Nazarî Temeli**, Çeviren Sabiha Zekeriya, Yeni Kitapçı, İstanbul 1936.

ALKAN, Mehmet Ö., **İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Selanik'ten İstanbul'a Terakki Vakfı ve Terakki Okulları (1877-2000)**, Terakki Vakfı, İstanbul 2003.

ATAY, Korhan, **Serteller**, İletişim Yayınları, İstanbul 2021.

BEBEL, August, **Kadın ve Sosyalizm**, İngilizceden Türkçeye Çeviren: Sabiha Zekeriya, Vakıf Gazete, Matbaa, Kütüphane, İstanbul 1935.

BİÇER, Burcu Ertuna, **Erken Cumhuriyet Dönemi Aydını Sabiha Zekeriya Sertel'in Fikir Yazılarında**

Modernleşme Bağlamında Kadın, Toplum ve Siyaset, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.

BRYCE, James, **Demokrasi Ne Demektir?**, Türkçeye Çeviren: Sabiha Zekeriya, Cep Kitapları Serisi 11, Tan Evi, İstanbul 1939.

BRYCE, James, **Demokrasi Ne Demektir?**, Türkçeye Çeviren: Sabiha Zekeriya, Cep Kitapları Serisi 12, Tan Evi, İstanbul 1939.

BULUT, Ayça, **Kemalist Dönem Toplumsal Cinsiyet Politikası ve Kadın Hareketi Çerçevesinde Sabiha Sertel Üzerine Bir İnceleme**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002.

ÇATAL, Barış (Haz.), **Sabiha Sertel: Hayatı ve Entelektüel Mirası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2022.

ÇATAL, Barış, **Sabiha Sertel: Meşrutiyet'ten Kemalist Türkiye'ye Entelektüel Bir Portre**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2023.

EDİB, Halide, The **Turkish Ordeal**, John Murray, London 1928.

ENGELS, Fridrih, **Maymundan İnsana Geçişte Emeğin Rolü**, Çeviren: Sabiha Sertel, Narodna Prosveta Neşriyatevi, Sofya 1958. [Friedrich Engels'in isminin kitabın kapağındaki yazımı, orijinalinde olduğu gibi kullanılmıştır].

ERDEMİR, Aynur Soydan, **Türkiye'de Siyasal ve Sosyal Dinamiklerin Basına Yansımalarına Önemli Bir Örnek: Sabiha (Zekeriya) Sertel ve Cici Anne**, Derlem Yayınları, İstanbul 2010.

ERDURAN, Refik, **Sabiha**, 2. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2004.

KAUTSKY, Karl, **Sınıf Kavgası (Erfurt Programı)**, İngilizceden Türkçeye Çeviren: Sabiha Zekeriya, Vakit Gazete, Matbaa, Kütüphane, İstanbul 1934.

MARKUM, Leo, **Cihan Harbinin Kısa Bir Hülâsası**, Türkçeye Çeviren: Sabiha Zekeriya Sertel, Cep Kitapları Serisi 37, Tan Evi, İstanbul 1939.

MOLOTOV, V. M., **Yeni Sovyet Rusya ve Esas Teşkilat Kanunu, Molotov'un Sovyetler 7 inci Kongresindeki Nutukları**, İstanbul 1936.

PERKİNS, Lucy Fitch, **İsviçreli İkizler**, Nakleden Sabiha Zekeriya, Türkiye Himayei Etfal Cemiyeti Çocuk Neşriyatı, İstanbul 1929.

SADULLAH, Naci, "Sabiha Zekeriya Bize Hayatını Anlatıyor", **Yedigün**, Sene 3, No: 135, Cilt 6, İstanbul 9 İlkteşrin 1935, s. 7-9, 21.

SERTEL, Sabiha Zekeriya, **Sebilürreşatçıya Cevap**, Muallim Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1940.

SERTEL, Sabiha Zekeriya, **Tevfik Fikret Mehmet Akif Kavgası**, Tan Matbaası, İstanbul 1940.

SERTEL, Sabiha, **Tevfik Fikret, İdeolojisi ve Felsefesi**, Yurt ve Dünya Yayınları, İstanbul 1946.

SERTEL, Sabiha & SERTEL, Zekeriya, **Davamız ve Müdafaamız**, F-K Basımevi, İstanbul 1946.

SERTEL, Sabiha, **Tevfik Fikret, İdeolojisi ve Felsefesi**, Narodna Prosveta, Devlet Neşriyatevi, Sofya 1957.

SERTEL, Sabiha, **Roman Gibi**, Ant Yayınları, İstanbul 1969.

SERTEL, Sabiha, **Roman Gibi**, Narodna Prosveta, Sofya, 1969.

SERTEL, Sabiha, **Roman Gibi**, 2. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul 1992.

TÜRKOĞLU, Hülya Semiz, **İkinci Dünya Savaşı Döneminde İlk Kadın Gazeteci Sabiha Sertel**, Eğitim Yayınevi, Konya 2019.

YARAMAN, Ayşegül (Haz.), **Biyografya 9**, Sabiha Sertel, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2010.

ZEKERİYA, Sabiha & EKREM, Ercüment & ZEKERİYA, M., **Yeni Kiraat**, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1928.

ZEKERİYA, Sabiha & EKREM, Ercüment & ZEKERİYA, M., **Yeni Kiraat**, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1933-1934.

ZEKERİYA, Sabiha, **Şehir Meclisine Namzetliğimi Niçin Koyuyorum?**, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1930.

ZEKERİYA, Sabiha (Çıkararı), **Projektör**, Aylık Fikir Mecmuası, Yeni Kitabcı, İstanbul, Mart 1936.

ZEKERİYA, Sabiha, **Çitra Roy ile Babası**, Tan Matbaası, İstanbul 1936.

SERTEL, Yıldız, **Annem, Sabiha Sertel Kimdi, Neler Yazdı?**, 3. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul 2001.

29/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sabiha-sertel-1895-1968/?pdf=7123> adresinden erişilmiştir